

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ І СЬОГОДЕННЯ

Надія Кічук

докт. пед. наук, професор

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

Вивчення й аналіз історико-педагогічних (М. Грушевський, А. Макаренко, М. Костомаров, В. Сорока-Росинський та ін.), соціально-педагогічних (І. Зверєва, А. Капська, С. Марченко та ін.), регіонально-освітнянських (Д. Богданов, Д. Демченко, Л. Фурсенко та ін.) науковців засвідчують, що навіть незначні негаразди у суспільстві віддзеркалюють актуалізацію й загострення різноаспектних проблем дитинства. Голодомор 1946-1947 рр. як чинник потрясіння в українському соціумі та велика трагедія країни в період післявоєнної розбудови вивів на перший план усю сукупність соціально-педагогічних проблем, насамперед, дитячої безпритульності та бездоглядності, спричинивши кризові явища у сім'ї – провідному інституті соціалізації особистості дитини.

Слід зауважити на тому, що «географія» голоду 1946-1947 років обумовила появу нових соціально-педагогічних проблем, зокрема й на півдні Одещини, які загострили вже наявні регіональні протиріччя, пов'язані здебільшого з економічними негараздами повоєнних років та поліетнічним складом мешканців. Як засвідчують результати спеціальних історико-педагогічних досліджень першої половини ХХ століття (В. Кокош, В. Тадіян), відлунням військових і політичних потрясінь українського соціуму стала актуалізація соціально-педагогічних проблем, ключовою з яких є позитивна динаміка негативних явищ серед учнівської молоді в умовах домінування неповної сім'ї, збільшення кількості виховних закладів інтернатного типу, орієнтація на вибір робочих професій, що передбачали навчання в училищах, де саме й забезпечувалася гарантована матеріальна підтримка тих, хто навчався; останнє досить чітко в повоєнні роки простежується у творчому досвіді таких визнаних на Одещині практиків, як М.П. Гайдаржі (керівник дитячого будинку с. Утконосівка), О.Л. Карчевський (директор ремісного училища № 1, м. Одеса) та ін. [1]. Це сприяло пом'якшенню напруження в суспільстві й активізації уваги на проблематиці соціального виховання дітей і молоді. Така тенденція, як доводять дослідники (зокрема, Т. Житомирська, О. Замашкіна, Л. Редькіна), поширилася й на другу половину ХХ століття та позначилася на конструктивних наукових пошуках в царині, наприклад, полікультурної освіти [2].

Водночас, як засвідчують архівні джерела, найгострішою проблемою півдня Одещини стала безпритульність і бездоглядність дітей. Цю проблему чітко окреслює низка обставин, з-поміж яких охарактеризуємо наступні.

По-перше, фактор голоду 1946-1947 рр. обумовив знецінення найголовнішого права людини цивілізованого суспільства – права на гідне життя, на існування взагалі; віддзеркаленням впливу означеного фактора є встановлена фахівцями сумна статистика щодо померлого від голоду населення України. До того ж архівні джерела засвідчують, що в цей період навіть вища школа, студентство (зокрема, Білгород-Дністровського учительського інституту)

були долучені до утворення підсобних господарств, де запроваджувалася кримінальна відповідальність осіб, причетних до цієї сфери діяльності, за порушення ними трудової та виконавчої дисципліни. Йдеться навіть про штатну посаду у вищій школі завідувача господарства та головного агронома; про існування в інституті комори для збереження врожаю та дію надто суворих заходів щодо його збереження [3, с. 91-92, 98]. Отже, і вищий навчальний заклад (як державна інституція із професійної підготовки кадрів), і студентство (провідною діяльністю якого у короткочасний, чітко окреслений суспільством термін розцінювалася навчально-професійна) долучилися до боротьби з голодом. До того ж, як засвідчують джерела, кризова матеріальна ситуація сім'ї – родини студентства, особистісний фізичний стан та намагання вийти з економічно скрутного становища через зміну місця мешкання – це опосередковані свідчення негативного впливу на молодь і соціальні інституції означеної трагедії [3, с. 83-84].

По-друге, попри зроблені державою декларативні заяви про прийняття ідеї Януша Корчака щодо самоцінності дитинства та схвалення його досвіду зі створення виховних закладів («Наш дім», «Дім сиріт»), які перебували поза «державної педагогіки» і «державного бюджету», попри зацікавлене ставлення науковців і тогочасних вітчизняних педагогів до зарубіжного досвіду підтримки безпритульних і бездоглядних дітей (зокрема, створення В.М. Дюшес дитячої колонії, її діяльності на посаді інспектора захисту дитинства та ін.), проблемне поле соціального виховання дитинства не зменшувалося [4]. Навпаки, з'являються новопосталі проблемні питання, пов'язанні із соціальними дефіцитами значної частини дітей та молоді.

По-третє, трагедія голоду 1946-1947 рр. мала опосередкований вплив на характер професійної діяльності тогочасних педагогів. Так, вивчення й узагальнення прогресивного досвіду педагога школи першого ступеня (зокрема, ЗОШ № 7 м. Ізмаїл) Т.Ф. Любисткової, яка однією з перших отримала почесне звання «Заслужений учитель Української РСР» засвідчує про те, що найбільших зусиль потребували, з одного боку, педагогізація сім'ї, а, з іншого, – уніфікація професійної діяльності класовода на Ізмаїльщині й вихователя групи подовженого дня – ланцюжка, котрий сприяв оптимальній життєдіяльності вихованців [1, с. 86].

Аналітична робота, проведена на базі доступних архівних історико-педагогічних джерел, дозволяє лише окреслити абриси деяких проблем соціального виховання повоєнного періоду вітчизняної історії; як зазначалось, є всі підстави припускати, що однією з найактуальніших новопосталих проблем у цей період була безпритульність і бездоглядність дітей та учнівської молоді. Принагідно зазначимо, що ця проблема в історії педагогічної науки взагалі і соціальної педагогіки зокрема не є новою. Так, у вітчизняній історії деякі дослідники (зокрема, О. Гейко) розрізняють певні її загострення. Вважається, що вже з «Поучіння» Володимира Мономаха безпритульність і бездоглядність серед підростаючого покоління набули певного соціального осмислення, а із другої половини XIX століття благодійність перетворюється у галузь соціального захисту. Однак лише з набуттям суспільством цивілізаційних ознак і науковці, і практики означену проблему безпосередньо пов'язують із такою соціальною інструкцією як сім'я та найбільш відчутним для суспільства її виявом – феноменологією «діти вулиці». Щодо останнього, то в різних країнах і нині цей

феномен трактують по-різному, вкладаючи різне змістовне наповнення цього поняття. Наприклад, до «дітей вулиці» в Бельгії відносять дітей-жебраків; у Швеції – тих, хто не знаходить «спільної мови» з батьками; у деяких країнах (зокрема, Греція, Туреччина, Угорщина, Хорватія) йдеться про біженців, циганчат, які складають означену категорію дитячого населення.

Існує точка зору (С. Курінна) про доречність осмислити фостерну сім'ю (з англ. – «вихователь чужих дітей») як найбільш соціально-педагогічно вмотивований чинник позитивної соціалізації дітей, що позбавлені батьківського піклування.

Нині вже існує чітка визначеність щодо категорії «діти вулиці»: дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) до них відносить, по-перше, те дитяче населення, що мешкає у тимчасових сховищах або взагалі немає житла і не спілкується з родинами; по-друге, тих, хто кожен день ночує будь-де; по-третє, тих з них, для яких першочерговим завданням є пошук їжі та житла; по-четверте, дітей, які все ж підтримують поодинокі контакти з родиною, але через певні причини мешкають «на вулиці» (наприклад, через бідність, перенаселеність помешкання сім'ї та загрозу насильства); по-п'яте, до «дітей вулиці» відносять особливу категорію вихованців закладів інтернатного типу – дітей-втікачів із таких установ. Отож, безпритульність і бездоглядність – основні причини появи такого соціально-педагогічного явища, яким і нині вважаються «діти вулиці».

Констатуємо, що дослідники, котрі фундаментально вивчають означене явище, єдині у визнанні типології сімей, життєдіяльність яких виступає першопричиною появи «дітей вулиці» (В. Брутман, Л.В. Олиференко, Т. Шульга та ін.). Йдеться про малозабезпечені, функціонально-неспроможні та багатодітні сім'ї. Дослідно-експериментальним шляхом уже доведено порівняльну ефективність різнопланових інтерактивних форм не лише роботи із сім'ями, що перебувають у кризовому становищі (зокрема, через соціальну службу «Від батька до батька»), але й інтервенції девіантної поведінки «дитини серед біди і болю» (зокрема, через запровадження тренінгових вправ типу «маска відвертості»). Додамо, що загально визнаними у сучасному цивілізованому світі є підходи, які склалися, до творчої реалізації ідеї «Швидкої соціальної допомоги» безпритульним. Наприклад, упровадження в Україні програми партнерства «Кожній дитині», створення фостерних сімей та соціальних гуртожитків,

Отже, сумнозвісні події вітчизняної післявоєнної історії першої половини ХХ століття потребують наукового переосмислення проблем, що слугуватиме виробленню обґрунтованих висновків і узагальнень практично в усіх галузях буття сучасного соціуму – соціально-політичному, економічному, культурному, історично-педагогічному тощо. Поглиблення наукових уявлень про психолого-педагогічний і соціально-педагогічний контексти голоду 1946-1947 рр. сприятиме виробленню науково-гуманітарного знання, що слугуватиме базою світосприйняття та історичної пам'яті майбутніх поколінь.

Література:

1. Демченко Д. М. Педагогічний Олімп Одещини / Д. М. Демченко, Л. І. Фурсенко. – Одеса, 2001. – 168 с.

2. Житомирська Т. М. Регіональна своєрідність полікультурної освіти в українському Подунав'ї у II половинні ХХ століття: методичні рекомендації. – Ізмаїл, 2012. – 128 с.

3. Ізмаїльський державний гуманітарний університет: сторінки історії. Збірник документів. Том 1: 1940 – 1965 / відп. упор. Л.Ф. Циганенко. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2015. – 298 с.

4. Терновець О. М. Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема / О. М. Терновець // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2012. – № 3. – С. 18-24.

Nadia Kichuk. The problem of child abandonment of the Ukrainian society in the postwar period and present.

The homelessness problem in the postwar years through the expression of the crisis of the family as an institution of socialization of children is modified in the article.

Based on the analysis of archival sources, the professional activities of teachers in terms of contemporary social education «street children» is determined. The article deals with the modern views on the educational phenomenon.

Key words: homelessness, neglect, «street children» social orphanhood.

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
НА ПРИКЛАДАХ ПОДІЙ ГОЛОДУ 1946-1947 рр.**

Ярослав Кічук

докт. пед.наук, професор,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

В умовах об'єктивного сприйняття сучасною пересічною особистістю подій післявоєнної вітчизняної історії в значній мірі сприяє остаточна визначеність у ключовому понятті гуманітарного права – «людська гідність»: голод 1946-1947 рр., який є загальноновизначеним цивілізованим людством лихом українського соціуму, актуалізує сукупність правових норм, пов'язаних із захистом життя і людської гідності. Вищезазначений контекст дослідження проблематики голоду в Україні у першій половині ХХ століття ще й досі не виступав предметом фундаментального вивчення науковцями, що негативно позначається на якості громадянської освіти, зокрема, набутті особистістю громадянської ідентичності. Особливої гостроти вищезазначений аспект набуває з огляду на специфічне особистісно-професійне призначення студентства, зокрема, вищої педагогічної школи. Встановлено, що успішна соціальна освіта майбутніх педагогів забезпечує їх здатність результативно впливати на спроможність вихованців витворювати загальнолюдські і національні цінності, традиції, соціальний досвід, норми і установки, що є принципово важливим для соціальної стабільності суспільства (Бех І., Зязюн І., Кремінь В., Мардахаєв Л., Шендеровський К. та ін.). В працях відомих науковців (зокрема, Будас А., Романової І.) акцентується увага на принципово важливій складовій професійної